

Somorjai Kristóf

PhD hallgató

Debreceni Egyetem, Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A KÖTELMEK TELJESÍTÉSÉVEL KAPCSOLATOS MAGYARORSZÁGI
SZABÁLYOZÁS MEGJELENÉSE A KORAI MAGÁNJOGI KODIFIKÁCIÓS
TÖREKVÉSEKBEN

Debreceni Jogi Műhely, 2026. évi (XXIII. évfolyam) 1-2. szám (2026. augusztus 10.)

DOI 10.24169/DJM/2026/1-2/5

Absztrakt: A bármely formában megvalósuló ügyletkötés révén megindított kötelmi jogi körforgás mindenkor preferált záró akkordja a gazdasági kapcsolatok kezdete óta a teljesítés, vagyis az, hogy a szolgáltatás-ellenszolgáltatást feltételező kötelem elérje végső célját. Tartalmát tekintve nem volt ez másként az évszázados szokásjogi jogfejlődést követően tételes szabályozásra érett kötelmi jog általános, teljesítéssel kapcsolatos szabályai tekintetében sem, amely a XIX. század második felétől kezdődően számos (rész)kodifikáció, illetve arra irányuló kísérletek tárgya lehetett.

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy a kötelmek teljesítésére vonatkozó magyarországi szabályozás miként haladta meg szokásjogi létszakát és vált az írott magánjogi normarendszer integráns részévé. A vizsgálódás a szükséges lehatárolások mellett kitér arra is, hogy e normák a Kereskedelmi törvényről szóló 1875. évi XXXVII. törvénycikk, a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv, illetve a Magánjogi Törvényjavaslat tengelyében miként formálták azt a dogmatikai alaprétet és irányt, amely a Horthy korszak derekára egy szakmai szempontból hatályba lépésre alkalmas törvényjavaslattá érett és amelyre a szocialista kodifikáció bizalommal építhette teljesítéssel kapcsolatos általános rendelkezéseit.

Kulcsszavak: teljesítés, kodifikáció, Kereskedelmi Törvény, Magyar Általános Polgári Törvénykönyv, Magánjogi Törvénykönyvjavaslat

The appearance of regulations related to the fulfillment of obligations in early private law codification efforts in Hungary

Abstract: Since the beginning of economic relations, performance has always constituted the preferred final stage in the lifecycle of an obligation arising from the conclusion of a transaction in any form, namely, the point at which an obligation based on performance and counter-performance reaches its ultimate purpose. The same holds true, in substantive terms, for the general rules on the performance of obligations, which, after centuries of development under customary law, had become ripe for positive legal regulation and, from the second half of the nineteenth century onwards, became the subject of several partial codifications and attempted codifications.

The aim of this study is to demonstrate how Hungarian regulations concerning the performance of obligations moved beyond its customary-law phase and became an integral part of the written system of private law norms. Within the necessary limits of the analysis, the study also examines how these rules, along the axis of Act XXXVII of 1875 on the Commercial Code, the Draft Hungarian General Civil Code, and the Private Law Bill, shaped the dogmatic foundation and direction which, by the middle of the Horthy era, had matured into a bill professionally suitable for entry into force, and upon which socialist codification could confidently build its general provisions on performance.

Keywords: performance, codification, Commercial Code, Draft Hungarian General Civil Code, Private Law Bill

Das Auftreten von Vorschriften zur Erfüllung von Verpflichtungen in frühen privatrechtlichen Kodifizierungsbemühungen in Ungarn

Abstrakt: Seit Beginn wirtschaftlicher Beziehungen bildet die Erfüllung stets den bevorzugten Schlusspunkt im Lebenszyklus eines durch ein Rechtsgeschäft jedweder Form begründeten Schuldverhältnisses, nämlich den Zeitpunkt, in dem das auf Leistung und Gegenleistung angelegte Schuldverhältnis seinen endgültigen Zweck erreicht. Inhaltlich galt dies ebenso für die allgemeinen Vorschriften über die Erfüllung von Schuldverhältnissen, die nach einer jahrhundertelangen gewohnheitsrechtlichen Entwicklung für eine positivrechtliche Regelung reif geworden waren und seit der zweiten Hälfte des

19. Jahrhunderts Gegenstand mehrerer Teilkodifikationen sowie entsprechender Kodifikationsversuche wurden.

Ziel der Studie ist es darzustellen, wie die ungarische Regelung über die Erfüllung von Schuldverhältnissen ihr gewohnheitsrechtliches Stadium überschritt und zu einem integralen Bestandteil des geschriebenen privatrechtlichen Normensystems wurde. Unter Beachtung der erforderlichen Eingrenzungen untersucht die Studie ferner, wie diese Normen entlang der Achse des Gesetzartikels XXXVII von 1875 über das Handelsgesetz, des Entwurfs eines Ungarischen Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuchs sowie des Privatrechtsgesetzentwurfs jene dogmatische Grundsicht und Entwicklungslinie formten, die bis zur Mitte der Horthy-Ära zu einem fachlich inkraftsetzungsreifen Gesetzentwurf herangereift war und auf die die sozialistische Kodifikation ihre allgemeinen Vorschriften über die Erfüllung mit Vertrauen aufbauen konnte.

Schlagworte: Erfüllung, Kodifikation, Handelsgesetz, Entwurf eines Ungarischen Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuchs, Privatrechtsgesetzentwurf

Bevezetés

A XIX. század második felében a magyar magánjog fejlődésének egyik meghatározó kérdésévé vált, hogy a hosszú időn keresztül szokásjogi és bírói gyakorlat útján formálódó magánjogi tételek miként jelenhetnek meg írott, áttekinthető és rendszerbe foglalt szabályanyagként. A reformkorban meginduló polgári átalakulás, majd az 1867. évi osztrák–magyar kiegyezést követő alkotmányos konszolidáció fokozatosan megteremtette a magánjogi kodifikáció politikai, gazdasági és szakmai előfeltételeit. A régműltből származó kötöttségekkel terhelt magánjogi viszonyok fellazulása, az áruforgalom élénkülése, a kereskedelmi élet differenciálódása és a szerződési szabadság fokozatos térnyerése egyaránt abba az irányba hatott, hogy a mindeztidőig főként szokásjogi úton formálódó jogtételeket egy kodifikált magánjog váltsa fel. (Mezey, 2007, pp. 84-85)

Nem volt ez másként a jogi értelemben vett teljesítésre vonatkozó szabályok tekintetében sem. A teljesítés a kötelmi jogviszony elsődleges megszűnési okaként az a mozzanat, amikor a hitelező hozzájut a szolgáltatáshoz, az adós pedig szabadul a kötelemből. A kötelelem rendeltetését megvalósító teljesítésre

vonatkozó (szokásjogi) normák ezért mindig is többek voltak pusztai technikai szükségszerűségeknél. A kötelemszerű szolgáltatás tartalma, a felek érdekeinek kiegyenlítése, a teljesítés módja, helye, ideje és igazolása csak néhány azon, a teljesítés dogmatikai háttérét adó elemek közül, amelyek korai magyar (rész)kodifikációs megjelenési formáinak tárgyalására jelen tanulmány vállalkozik.

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy a kötelemszerű teljesítésére vonatkozó magyarországi rendelkezések miként léptek ki a szokásjogi térből és jelentek meg az írott magánjogi szabályozásban, illetve, hogy e szabályok miként formálták azt a dogmatikai alaprétet, amely magas szakmai színvonalra ellenére egészen a Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvényig (továbbiakban régi Ptk.) nem léphetett hatályba. Ennél fogva a vizsgálat kiindulópontja az 1875. évi XXXVII. törvénycikk (továbbiakban Kereskedelmi törvény). A választás oka több pusztai időrendiségnél, hiszen hazánk általános magánjogi kódexe megalkotásának elhúzódása miatt a Kereskedelmi törvény számos rendelkezése a szűkebb kereskedelmi jogi alkalmazási körön túl is hatást gyakorolt a magánjogi gondolkodásra és bírói gyakorlatra (Verebics, 2019, p. 1). Ezt követően a tanulmány a kereskedelmi tárgyú törvényszerkesztési logikát általános magánjogi környezetbe helyező Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét (továbbiakban ÁPT vagy Tervezet) és annak kapcsolódó szövegváltozatait, magyarázatait, majd a fejlődési ív végső állomásaként a korábbi tervezeti és jogirodalmi tapasztalatokat letisztult formában megjelenítő 1928. évi Magánjogi Törvénykönyv Javaslat (továbbiakban MTJ) vizsgálja.

1. A vizsgálat módszere, lehatárolása

A tanulmány történeti-jogtudományi módszert követ. Kitérve a régi Ptk. vagy éppen a hatályos Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (továbbiakban Ptk.) teljesítési szabályainak egyszerű történeti kommentárjának szerepéből, a vizsgálódás a normaszövegek pusztai összevetése helyett elsősorban annak feltárására irányul, hogy a törvény betűje mögött milyen jogelméleti, dogmatikai, illetve egyéb, a fejlődési ívet meghatározó megfontolások húzódtak meg. Ebből következően kiemelten kerül tárgyalásra, hogy a korai kodifikációs kísérletekben miként azonosíthatók azok a szabályozási fundamentumok, amelyek nem csupán általában a későbbi, hanem olykor egészen a hatályos magyar kötelemszerű jog dogmatikai szerkezetének előzményeiként is értékelhetők.

A tanulmány három fő kérdéskört követ végig. Először azt vizsgálja, hogy a Kereskedelmi törvény, az ÁPT és az MTJ miként határozta meg a kötelemszerű teljesítés mércéit, különösen a szolgáltatás minősége, a jóhiszeműség, a méltányosság és a forgalmi szokások szerepe szempontjából. Másodsor a teljesítés helyére és idejére vonatkozó szabályokat elemzi, hangsúlyozva, hogy azok – diszpozitív jellemvonásuk ellenére – nem csupán technikai rendelkezések. Harmadsor pedig az adós kötelelem alóli szabadulását és bizonyítási érdekét szolgáló intézményeket tárgyalja, különös tekintettel a nyugtatvány és az adóslevél szabályaira.

A vizsgálat – részben a fentieknek megfelelően, részben pedig azért, mert egy nagyobb ívű tudományos kutatás első állomása – tudatosan lehatárolt. Nem vállalkozik a korabeli teljes magyar szokásjogi háttér, bírói gyakorlat vagy valamennyi kötelmi jogi részletszabály feldolgozására, továbbá kifejezetten a kötelek általános teljesítési szabályaira fókuszál és nem foglalkozik a teljesítést pótolni hivatott jogintézményekkel. A teljesítés jogi természete, a hibás teljesítés, a szerződésszegés és a szavatosság kérdései is csak annyiban jelennek meg, amennyiben azok a kötelemszerű teljesítés tartalmának, illetve a teljesítés és nemteljesítés közötti határvonalak megértéséhez szükségesek. Ugyancsak nem tárgya a tanulmánynak a régi, illetve hatályos Ptk. részletes elemzése, ezekre a tanulmány előre tekintően, a korai kodifikációs megoldások későbbi jelentőségének érzékeltetése érdekében utal.

2. A Kereskedelmi törvény kötelek teljesítésével kapcsolatos szabályai

2.1. *A Kereskedelmi törvény keletkezése, jelentősége*

A teljesítésre vonatkozó magyarországi kodifikációs szabályanyag áttekintésében a Kereskedelmi törvény nem mellőzhető. Nem csupán azért, mert időben számos magánjogi (rész)tervezetet megelőzött, hanem azért is, mivel a kodifikálatlan magyar magánjog viszonyai között a kereskedelmi jog több megoldása már önmagában a hatályban létének ténye okán általános magánjogi jelentőségre tett szert. Keletkezését tekintve, a szabadságharc leverését követően 1853. május 1-jével Magyarországon és később Erdélyben is bevezetett Osztrák Polgári Törvénykönyvig szükséges visszanyúlni. E törvény bár kétségtávol korának előremutató polgári jogi kódexe volt (Homoki-Nagy, 2007, pp. 16-17; Pődör,

2012, pp. 23-25), oktrojált jellegéből fakadóan hazánk maradék közjogi önállóságáért foggal-körömmel ragaszkodó jogászai az idegen jog térnyerését „látens bojkottal” fogadták (Neschwara, 2007, pp. 42-44). Ezzel párhuzamosan azonban az általános közhangulat egyre hangosabban óhajtotta, támogatta az osztrák-magyar kiegyezéssel lehetővé vált, az Országbírói Értekezlet révén kialakult átmeneti jogállapot felszámolását és a gazdasági kapcsolatok rendezettségét. A magánjogi kodifikáció terén tapasztalható megfontolt haladásban a teljesség igénye azonban ekkor még nem bizonyult reális törekvésnek. Hoffmann Pál általános részi tervezete is mindössze ígéretes kezdeményezés maradt, az átfogó magánjogi törvénykönyv előkészítése még a kötelmi jogi szabályanyag teljes körű kidolgozásáig sem jutott el (Balogh, 2002, pp. 75-85). A gazdasági élet fejlődése, a kereskedelmi kapcsolatok mindennapi gyakorlata és a jogbiztonság iránti igény azonban nem tűrte a hosszabb halasztást.

Ebben a helyzetben vált különösen jelentőssé a Kereskedelmi törvény, amely a kereskedelmi forgalom alapvető magánjogi viszonyait, köztük a kereskedelmi ügyletek teljesítésének egyes kérdéseit törvényi formában rendezte. Apáthy István találó megfogalmazása szerint a törvény megalkotásával „*a forgalom nem nélkülözi többé ama szabályokat, melyek biztos és természetszerű fejlődéséhez mulhatatlanul szükségesek.*” (Apáthy, 1886, pp. 3-4) Nem megismételve a bevezetésben írtakat, a Kereskedelmi törvény jelentőségét az adja, hogy jó ideig a kodifikálatlan magánjog egyik fő forrásaként működött, különösen a szerződési jog területén. (Vékás, 2011, pp 266-267) A bírói gyakorlat a német mintára megalkotott, speciálisabb kereskedelmi jogi szabályokat alkalmazott általános kötelmi jogi jogviszonyokban is, többek között a szerződés megkötése, értelmezése, teljesítése, az egyetemlegesség, a kötbér, a foglaló, a bánatpénz, a törvényes kamat és a kártérítés kérdéseiben. (Szladits, 1941, pp. 95-96) A Kereskedelmi törvény teljesítési szabályai ezért nem tekinthetők egyszerű kereskedelmi tárgyú részletszabályoknak. Olyan normatív megoldásokat rögzítettek, amelyek a későbbi általános magánjogi kodifikációs gondolkodás számára is viszonyítási pontként szolgáltak.

2.2. A Kereskedelmi törvény releváns rendelkezései

A teljesítéssel kapcsolatos rendelkezések közül elsőként a Kereskedelmi törvény 321. §-a érdemel figyelmet. A jogszabály szerint, ha az ügylet tárgyát képező áru faja vagy minősége közelebbről nem került meghatározásra, az adós középajú és

középmínőségű áru szolgáltatására volt köteles. Első ránézésre e rendelkezés egy egyszerű minőségi előírás, amelyben a törvény azt rendezte, hogy a felek hiányos meghatározása esetén milyen minőségű árut kell szolgáltatni. Közelebbről viszont látható, hogy közép fajú és középmínőségű áru követelménye nem csupán az áru minőségére vonatkozó egyszerű előírás volt, hanem a kötelemszerű teljesítés követelményének egyik korai megnyilvánulási formájának tekinthető. Magyarozatában Apáthy István a közép fajúságot akként írta le, hogy „*az adós olyan dolgot köteles szolgáltatni, mely minden hibától ment, és a hitelező előtt ismeretes rendeltetésénél fogva, rendes árak mellett, a kereskedelmi forgalom tárgyát képezi, és ép e minőségénél fogva árunak nevezhető.*” (Apáthy, 1886, p. 408) Ez a meghatározás már világosan túlmutat egy szokványos minőségi követelményen. A szolgáltatás nem azért bizonyult jónak, mert valamely elvont minőségi skála közepén helyezkedik el, hanem azért, mert rendeltetésének, forgalmi használhatóságának és a hitelező jogos érdekének is megfelelt, kijelölve ezzel a kötelemszerű teljesítés tartalmi mércéjét. Az adós nem teljesíthetett silány, használhatatlan vagy rendeltetésének meg nem felelő dologgal, a hitelező viszont eltérő kikötés hiányában nem követelhetett az átlagosnál jobb minőségű szolgáltatást.

E szabály dogmatikai jelentőségét Grosschmid Béni elemzése különösen élesen világítja meg. Grosschmid a „faj” és a „jóság” kérdését elválasztotta egymástól. Más kérdés, hogy miféle árurol volt szó, és más az, hogy az adott fajon belül milyen minőségű darabot kellett szolgáltatni. A különbségtétel bírói, valamint forgalmi megítélés eszköze volt és abban segített, hogy a faj, a minőség, az üzleti szokás, az ügylet célja, a felek személye, a szolgáltatás előzménye és rendeltetése együttesen határozhassa meg, hogy egy konkrét esetben mi volt kötelemszerű szolgáltatásnak betudható. (Zsögöd, 1901, pp. 601-602) Ebből következően úgy gondolta, hogy a Kereskedelmi törvény 321. §-a nem értelmezhető akként, mintha az adós a fajlagosan meghatározott szolgáltatás körében tetszése szerint választhatna. A „közepes faj” nem aritmetikai értelemben vett középső minőséget jelentett, és nem jogosította fel az adóst arra, hogy a hitelezőt a forgalmi értelemben használhatatlan vagy rendeltetésének nem megfelelő dolog elfogadására kényszerítse. (Zsögöd, 1901, p. 603) A törvény tulajdonképpen nem követelt meg mást, mint a rendeltetés szerű, forgalomképes teljesítést, hibásnak minősítve minden olyan egyéb teljesítést, amely ezen igényeknek nem felelt meg. A hibás teljesítés így a kötelemszerű teljesítés tartalmát keretező, ellenőrző kategóriaként jelent meg.

Itt ragadható meg a Kereskedelmi törvény hivatkozott paragrafusának méltányossági tartalma is. Amennyiben a hitelező az átlagosnál jobb szolgáltatást követelt volna, eltérő kikötés hiányában e követelés az adósra nézve volna méltánytalan, amennyiben viszont az adós az átlagosnál rosszabb minőségű dolgot szolgáltatna, úgy az a hitelező érdekét sértené. A szabály ily módon a felek érdekeinek kiegyenlítését is szolgálta. (Dezső, 1941, p. 406) A középfaajú és középminőségű áru követelménye a méltányossági tartalom mellett egyúttal a szolgáltatás megfelelőségének objektív minimumát is megteremti. Ilyen értelemben a Kereskedelmi törvény ugyan még nem tartalmaz általános szabályt a teljesítés módjára, ám a tárgyalat rendelkezés mögött már felismerhető a kötelemszerű, az ügylet céljához és a forgalmi elvárásokhoz igazodó megfelelő teljesítés követelménye, amely alapjaiban határozza meg a későbbi magánjogi részcodifikációs tervezetek szellemiségét.ⁱ

A Kereskedelmi törvény teljesítési szabályainak másik központi tárgyköre a teljesítés helye és ideje. Mindkettő vonatkozásában elmondható, hogy a szövegezés mindenekelőtt a felek akaratát jelölte ki irányadónak és csupán kiegészítő jelleggel tartalmazott rendelkezéseket arra az esetre, ha az egymással jogviszonyra lépők akaratukat egyik vagy másik elem tekintetében ne határoznák meg kétséget kizáróan.ⁱⁱ A teljesítés helye kapcsán a Kereskedelmi törvény időtállóan a következőképp fogalmaz: „*A kereskedelmi ügyletek azon helyen teljesítendők, mely a feleknek határozott, vagy a körülményekből, különösen az ügylet természetéből vagy céljából kivehető megállapodása által a teljesítés helyéül kitűzött.*” (Kereskedelmi törvény 322. §) Megállapodás vagy az ügylet természetéből következő eltérő teljesítési hely hiányában a Kereskedelmi törvény főszabályként az adós szerződéskötés kori telepét, illetve lakását jelölte ki teljesítési helyként. Apáthy magyarázata szerint a telep alatt nem csupán a kereskedelmi tevékenység fizikai helyisége, hanem az a város vagy község is értendő volt, amelyben a kereskedő üzletét folytatta. (Apáthy, 1886, p. 409) Ez a megoldás a német mintára átvett holschuld logikát követte, hiszen főszabály szerint a hitelezőnek kellett az adóshoz mennie a teljesítésért. (Szladits, 1933, p. 80) A rendelkezés mögött az a forgalmi és gazdasági megfontolás állt, hogy az adós rendszerint azon a helyen képes legkönnyebben és legégszerűbben teljesíteni, ahol gazdasági tevékenységét folytatja, illetve ahol a kötelelem alapításakor elérhető volt. E főszabály alól a Kereskedelmi törvény legfontosabb kivétele a pénztartozások és egyes értékpapírok teljesítési helye, amely terén eltérő megállapodás hiányában az adóst a hitelező telepén vagy lakásán való teljesítésre kötelezte, mégpedig saját

veszélyére és költségére. (Kereskedelmi törvény 324. §) Ez viszont már a bringschuld megoldása, vagyis az, hogy az adósnak volt szükséges a teljesítést elvinnie a hitelezőhöz, amely a pénztartozások sajátos természetével magyarázható. (Szladits 1933, p. 80) A pénztartozás mint értéktartozás fokozottan osztható, helyettesíthető és a forgalomban könnyen továbbítható szolgáltatás, ezért a hitelezői érdek védelme indokoltá teszi, hogy az adós ne pusztán rendelkezésre tartsa, hanem a hitelezőhöz el is juttassa a teljesítést. (Zsögöd, 1901, pp. 770-773)

A teljesítés helye mellett a Kereskedelmi törvény jelentős figyelmet fordított a teljesítés idejére is, amely hangsúly a kereskedelmi forgalom sajátosságaiból következett. A kereskedelmi ügyletekben a szolgáltatás időpontja gyakran nem pusztán mellékes körülmény, hanem a szerződés gazdasági céljának lényeges eleme. Az árak változása, a szezonális kereslet, a tovább értékesítés időszakos lehetősége vagy a piaci alkalom elmúlása mind olyan tényezők, amelyek miatt a kereskedelmi jog a teljesítési időt fokozott forgalombiztonsági jelentőséggel ruházta fel (Almási, 1926, p 191). A Kereskedelmi törvény e körben – azon túl, hogy ismételten a felek megállapodását tekintette irányadónak – értelmező és kiegészítő szabályokat adott arra az esetre, ha a felek meghatározott időpontban, határidőben vagy időtartamon belüli teljesítésben állapodtak meg. A törvény egyes rendelkezései mai szemmel sajátosan részletező, szinte értelmező szótárra emlékeztető módon határozták meg bizonyos időmeghatározások jelentését.ⁱⁱⁱ Ez a jogszabályszerkesztési megoldás a jelenkori kodifikációs technikától idegennek tűnhet, a korabeli kereskedelmi forgalomban azonban praktikus jelentőséggel bírt. A visszatérően használt kifejezések törvényi értelmezése a jogviták számát kívánta csökkenteni, miközben – a jogirodalom és jogalkalmazás jogértelmező tevékenységével együtt – növelte a szerződéses forgalom kiszámíthatóságát. (Zsögöd, 1901, pp. 783-787)

2.3. *Részösszegzés*

Bár jelentősége elvitathatatlan, a tárgyi vizsgálódás keretei között a Kereskedelmi törvény teljesítési szabályait nem szabad utólagos szemlélettel túlértékelni. A törvény nem dolgozott ki általános teljesítéstant, és nem is vállalkozott a kötelmi jog egészének dogmatikai rendszerezésére. Rendelkezései – különösen a későbbiekben tárgyalásra kerülő, tervezeti szinten megrekedt szabályozásokkal összevetve – egyfajta keretjelleggel, a kereskedelmi forgalom legégetőbb

gyakorlati kérdéseire összpontosítottak. (Kecskés – Ferencz – Bujtár, 2017, p. 334) Ugyanezen attribútuma adja viszont a jelentőségét is, hiszen a törvény a kereskedelmi élet praktikus igényeiből kiindulva rögzített olyan diszpozitív szabályokat, amelyek mögött már felismerhetők a későbbi magánjogi dogmatika alapvető kérdései. A közép-fajú és középminőségű áru követelményének kötelemszerű teljesítés objektív mércéjével való azonosíthatósága mellett a törvény több ponton kijelölte a kötelemszerű teljesítés térbeli, időbeli és minőségi kereteit is. A Kereskedelmi törvény a szokásjog írásba foglalásával a teljesítés magyarországi kodifikációtörténetében a gyakorlati-forgalmi kiindulópont szerepét tölti be.

3. Az 1900. évi Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete

Hazánk magánjogfejlődésének következő állomásaként 1895. október 16-án Erdélyi Sándor igazságügyminiszter olyan bizottságok felállítását rendelte el, amelyek ezúttal képesek lehetnek a már létező egyéb magánjogi résztervezetek^{iv} alapulvételével egy egységes, kötelmi jogot is magában foglaló magyar polgári törvénykönyv megalkotására. (Balogh, 2002, p. 88) A munka eredménye az ÁPT és annak 1900-ban közreadott – egyesek által kezdetlegesnek nevezett (Weinmann, 1900, p. 370)^v – első szövege (továbbiakban Első szöveg),^{vi} majd az átdolgozásokat követően, 1913-ban törvényhozás elé került verziója (továbbiakban Törvényjavaslat szöveg),^{vii} valamint a már csupán apróbb módosításokat tartalmazó 1915-ből származó úgynevezett. „Bizottsági” szövegváltozatai lettek.^{viii} A tanulmány az Első szöveg rendelkezéseire összpontosít, azonban ahol a fejlődési ív szempontjából releváns eltérések tapasztalhatók, figyelemmel van a Törvényjavaslat szövegre, illetve az ahhoz kapcsolódó indokolásra is (továbbiakban Indokolás).^{ix}

3.1. *A teljesítés módja, helye és ideje az ÁPT rendszerében*

Az ÁPT teljesítési szabályainak vizsgálata már rendszertani szempontból is fontos tanulságokkal szolgál. A Tervezet a teljesítés kérdését nem egyetlen fejezetbe rendezve, koncentráltan tárgyalta. Először a kötelmek tartalma körében rendelkezett a teljesítés módjáról, helyéről és (határ)idejéről, majd – három *czimmel* később – a kötelmek megszűnésének okai között ismét visszatért a teljesítésre,

mint a kötelelem megszűnésének elsődleges módjára. A teljesítés tehát egyszerre jelent meg a kötelelem tartalmának megvalósításaként és a kötelelem megszűnését kiváltó jogi tényként. A Tervezet rendszere önmagában érzékeltette a teljesítést, illetve annak jogi természetét körbe lengő kettősséget, miszerint a teljesítés nem pusztán a kötelelem lezárása, hanem a kötelmi jogviszony rendeltetésének megvalósulása.^x Az ÁPT ezzel a megoldással túllépett a Kereskedelmi törvény kereskedelmi forgalomhoz kötött, részben kazuisztikus szabályozási módszerén és általános kötelmi jogi szabályozásra törekedett. Ennek megfelelően a teljesítésre vonatkozó rendelkezések nem pusztán egyes kereskedelmi ügyletekhez, hanem általában a kötelmekhez kapcsolódtak.

A tervezet első, kifejezetten teljesítési tárgyú rendelkezése a teljesítés módjára vonatkozott. Az Első szöveg szerint „*az adósnak azon módon kell kötelezettségét teljesítenie a mint azt, tekintettel az eset körülményeire s az élet felfogására, a jóhiszeműség megkívánja*” (Első szöveg 1107. §). Míg a Kereskedelmi törvény a középfaajú és középminőségű áru szolgáltatásán keresztül a szolgáltatás megfelelőségének objektív mércéjét ragadta meg (Kereskedelmi törvény 321. §), addig az ÁPT a teljesítés mikéntjét már általános magatartási követelményhez kapcsolta. A jóhiszeműség teljesítési mérceként való alkalmazása a korabeli jogtudományi fejtegetésekben nem volt teljesen magától értetődő. Az Első szöveg 1107. §-ához fűzött magyarázat a jóhiszeműség széles körű szerepét kifejezetten kíváncsnak tartotta, abból kiindulva, hogy a Tervezet kötelmi jogi fejezeteinek egésze a *bonae fidei negotiumok* körébe volt vonható, illetve, hogy a jognyilatkozatok értelmezésénél egyszer már deklarálásra került az „*élet felfogására tekintő méltányosság*” elve. Ennek okán az Indokolás a jóhiszeműség kategóriáját a teljesítés körében minden további nélkül alkalmazandónak gondolta, már csak azért is, hiszen annak minél szélesebb körű térnyerése elősegítette az absztrakt jogszabályok konkrét életviszonyokhoz való igazodását.^{xi}

Ezen, meglehetősen kétséges magyarázat alapján sem szabad viszont arra a következtetésre jutni, hogy a teljesítés módjára vonatkozó szabály kapcsán a jóhiszeműségi mérce bevezetése eredendően hibás. Pontosabb úgy fogalmazni, hogy a korabeli magánjogi gondolkodás ekkor még kereste a jóhiszeműség, a tisztesség, a méltányosság és a forgalmi szokás egymáshoz való viszonyát. Az Első szöveg vitájához írt bírálati anyag (továbbiakban Főelőadmány)^{xii} tárgyi megjegyzéseiben például az olvasható, hogy a teljesítésre kötelezett *bona fides* hízeme nem igazán volt figyelembe vehető a teljesítés megítélésénél és amelynél

fogva célszerűbbnek mutatkozott volna a jóhiszeműségi klauzulát általános alapelveként, vagy a jognyilatkozatok értelmezésére szorítva szerepeltetni (Főelőadomány, p. 243). Hasonló véleménnyel volt korszakformáló művében Szászy-Schwarz Gusztáv is, aki szerint a tisztességesség elvének zsinórmértékül támasztása sokkal jobban lefedhette volna a megkívánt emberi magatartások körét. (Szászy-Schwarz, 1911, p. 179) A kérdéskör jelentősége azonban messze túlmutat a helyes szó megtalálásán. Tudniillik, Szászy-Schwarz a teljesítés tárgyalásakor a tisztességesség mércéjének felhívását azért tartotta igazán fontosnak, mert annak hivatkozásán keresztül látta a forgalomban elfogadott gyakorlatok és szokások képében realizálható – és már a Kereskedelmi törvényben is megfogalmazott (Kereskedelmi törvény 267. §) – törvénytől szokásjog ÁPT-hez való kapcsolódását. Ezen forgalmi szokásokról – úgynevezett *usage*-okról – a következőt fogalmazza meg: *valahányszor a törvény, vagy a felek más nem határoztak, e szokások íratlan jogi normák tartalmává lesznek (...) és ahol a törvény szava bezárul, ott utolsó szava egy utalás ily tartalommal: »minden egyéb tekintetben pedig tégy úgy, amint a tisztességes emberek tenni szoktak.«* (Szászy-Schwarz, 1911, p. 180) A jóhiszeműség vagy tisztesség megjelölése mögött tehát az a mélyebb kérdés húzódik meg, hogy egy általános magánjogi kódex mennyiben kívánja kazuisztikusan szabályozni a teljesítés valamennyi elképzelhető részletét. Az ÁPT láthatóan nem az életviszonyok lehető legteljesebb, részletező lefedésére törekedett, hanem olyan általános magatartási mércéket kívánt megfogalmazni, amelyek az egyes konkrét kötelmi viszonyokban zsinórmértékül szolgálhatnak. A teljesítés módjára vonatkozó szabály ezért leginkább az absztrakt jogszabály és a konkrét életviszony közötti közvetítő normaként aposztrofálható. (Szladits, 1933, pp. 74-75)

A Tervezet rendszerében a teljesítés módjára vonatkozó általános klauzulát a teljesítés helyére és idejére vonatkozó normák követik. E körben az ÁPT lényegében tovább viszi a Kereskedelmi törvényben már megismert felülszabályozható megoldásokat, azzal, hogy azokat a kereskedelmi jog helyett általános magánjogi környezetbe illeszti. A teljesítés helye és ideje tárgyában a Tervezet magánautonómia és a forgalmi racionalitás együttes érvényesülését tükrözően, elsődlegesen a felek megállapodását tekintette irányadónak, és csak ennek hiányában adott kiegészítő szabályokat. A teljesítés helyére vonatkozóan abból indult ki, hogy azt elsősorban a szerződés, a szolgáltatás természete vagy az ügylet célja határozza meg. Ezek hiányában a törvény diszpozitív szabályként jelölte ki a teljesítés helyét (Első szöveg 1111. §). A teljesítési idő tekintetében

szintén a felek akaratának elsődlegessége érvényesült, amelyet a törvény csak kiegészített (Első szöveg 1114. §). Ugyanakkor az ÁPT már nem vette át a Kereskedelmi törvény egyes, bizonytalan időmeghatározásokra vonatkozó részletező rendelkezéseit, amelyek így eseti bírói mérlegelés terepére helyeződtek át (Indokolás p. 54). A teljesítés helye és ideje tárgyában összességében elmondható, hogy az ÁPT Első- és Törvényjavaslat szövegezése között is csupán kisebb eltérések, pontosítások tapasztalhatók, amelyek mögött rendszerint hitelezővédelmi érdekek húzódnak meg.^{xiii}

Más mondható azonban el az ÁPT teljesítésre vonatkozó szabályanyaga második nagyobb rendszertani csomópontjáról, vagyis a kötelelem megszűnésével foglalkozó részeiről. Az Első szöveg szerint „a kötelelem megszűnik a tartalmának megfelelő teljesítés által” (Első szöveg 1275. §). Bár elsőre magától értetődőnek tűnhet, a Kereskedelmi törvényhez képes új rendelkezés „tartalmának megfelelő” fordulata számos kérdést vetett fel. A mondatrész egyértelműen a kötelemszerű teljesítésre utalt, vagyis arra, hogy a kötelelem akkor szűnik meg teljesítés folytán, ha az adós azt a szolgáltatást nyújtotta, amellyel tartozott, és úgy, ahogyan az a kötelelem tartalmából következett. Ezzel a norma a teljesítést a kötelelem tartalmának objektív megvalósulásához kapcsolta. A Törvényjavaslat szöveg ugyanakkor annak ellenére hagyta el a hivatkozott fordulatot és fűzte a kötelelem megszűnését pusztán az adósi kötelezettség teljesítéséhez, hogy a kötelelem tartalmának megfelelésre utalást eredetileg az Indokolás egyértelműen tartalmazta (Indokolás p. 117). A módosítást jogszabályszerkesztési és dogmatikai pontosítási igények indokolták, amelyek közül a Főelőadmány az egyértelműséget említette. A megfelelő tartalom citálása ugyanis „kételyekre adhat okot” egyes személyekben a teljesítés lényegi paraméterei felől (Főelőadmány, p. 419). Fontos azonban látni, hogy a „tartalmának megfelelő” fordulat kivezetése nem a kötelemszerű teljesítés elvének feladását jelentette. Inkább arra utalt, hogy a Tervezet érzékelt a teljesítés objektív és rendelkezési oldalának kettősségét. Raffay Ferenz a teljesítést kifejezetten a kötelelem tartalmának megfelelő szolgáltatás lerovásaként határozta meg, amely relációban a teljesítés kötelelem-megszüntető hatása csak akkor állhatott be, ha a szolgáltatás teljesen megfelelt a kötelelem tartalmának. (Raffay, 1909, p. 275) Ugyanakkor a hitelező saját rendelkezési szabadsága alapján elfogadhatott a kötelelem eredeti tartalmától eltérő szolgáltatást is.^{xiv} Tudniillik, nem volt figyelmen kívül hagyható, hogy a magánjogi forgalomban olyan teljesítési alakzatok is előfordulhatnak, amelyek nem fedik le maradéktalanul az eredeti kötelemtartalmat, mégis a kötelelem megszűnéséhez

vezetnek. Ilyen mindenekelőtt a fizetés helyetti adás, vagyis a *datio in solutum* alakzata, amikor a hitelező az eredeti szolgáltatás helyett más szolgáltatást fogad el teljesítésként. Ebben az esetben a kötelelem megszűnésének alapja nem az, hogy az adós az eredeti szolgáltatást teljesítette, hanem az, hogy a hitelező a felajánlott eltérő szolgáltatást teljesítésként elfogadta. (Pólay, 1938, pp. 16-18) A szabályozás tehát egyszerre őrizte a kötelemszerű teljesítés főszabályát és biztosított teret a hitelezői elfogadás joghatásainak.

3.2. *A nyugtatvány jelentősége és szabályai az ÁPT rendszerében*

A Tervezet ezt követően behatóan foglalkozik a tartozást a teljesítés felé gördítő egyik legfontosabb jogintézménnyel, a nyugtatvánnyal, vagy modern szóhasználattal élve a teljesítés igazolásával. A teljesítés elismerésével kapcsolatos rendelkezések jelentőségét az adja, hogy a teljesítés számos aspektusa közül talán az egyik legégetőbbel, az adós kötelemből való szabadulása igazolhatóságával foglalkozik. A nyugtatvány ezért a teljesítés szabályozásának azon pontján helyezkedik el, ahol a kötelelem megszűnése, a felek bizonyítási érdekei és a forgalombiztonság követelménye találkozik egymással. (Almási, 1926, p. 197) Éppen ezért – ahogyan arra a Főelőadmány is tesz utalást – nagyon fontos tisztázni annak jogi funkcióját. (Főelőadmány, p. 440) Tekintettel arra, hogy a teljesítést, mint a kötelezettséget megszüntető jogi tény főszabály szerint a kötelezettnek kell bizonyítania, alapvető adósi érdek fűződik ahhoz, hogy a hitelező a teljesítést elismerje, vagy a szolgáltatásra irányuló kötelezettséget hordozó kötelezvényt visszavegye. A nyugta ezért elsődlegesen adósvédelmi-bizonyítási funkciót tölt és fő rendeltetése az, hogy az adós a teljesítés tényét és ezáltal a kötelemből való szabadulását igazolni tudja. (Raffay, 1909, pp. 277-279) Ahelyett azonban, hogy a nyugtatvány megrekedt volna pusztán az adósi teljesítés tényének bizonyítására alkalmas és ezáltal a bizonyítási terhet megfordító eszköznek lenni, az ÁPT azt rendelkező jognyilatkozatként aposztrofálta. A teljesítés elismerése ugyanis nem teljesen közömbös a követelés sorsa szempontjából, hiszen a hitelező nyilatkozata bizonyos esetekben elszámolási, beszámítási vagy egyéb joghatásokkal járhat, illetve bizonyítást tehet sürgősségtelenné (Indokolás, p. 121). A nyugta tehát nem önálló kötelezettségvállalás, és nem is minden esetben maga szünteti meg a kötelemet. Jogi jelentősége abban áll, hogy a hitelező a teljesítést elismeri, és ezzel az adós teljesítésre, illetve szabadulásra vonatkozó pozícióját megerősíti. (Leszkoven, 2016, p. 10)

A nyugtatóványozási jog terjedelme ugyanakkor az ÁPT szövege alapján nem volt korlátlan. Az ÁPT az adós részére a nyugtatóvány követeléséhez való jogot kizárólag pénzfizetés és dologszolgáltatás tekintetében ismerte el, ráadásul azt is csak a „teljesítés ellenében” (Első szöveg 1281. §; Törvényjavaslat szöveg 1015. §). Az ilyen formában megszorított teljesítési igazolásról más megközelítéssel úgy is fogalmazhatnánk, hogy a hitelező nyugtatóványozási kötelezettsége – kizárólag az ÁPT szövegét vizsgálva – nem terjed ki a *facere* és *non-facere* típusú kötelmekre. Ráadásul a szabályozás azon túl, hogy a *Curia* egyik, az adós nyugtatóvány követeléshez való jogát bárminemű teljesítésre értve, univerzálisan kimondó döntvényével is (*Curia* 1226/904) ellentétes volt, a jogirodalomban is vitát váltott ki. A Főelőadmány kapcsolódó bírálati anyaga maga is érzékelte e korlátozás problematikáját, azonban végül mégsem javasolta a szöveg módosítását (Főelőadmány, p. 439). Az Indokolás magyarázata szerint a tervezet e ponton a fennálló jogot kívánta követni, amely a tevéssre és nemtevéssre irányuló kötelmek körében a nyugtatóványozást nem tekintette általánosn szokásosnkn, sőt bizonyos esetekben gyakorlati szempontból nehezen is tartotta elképzelhetőnek (Indokolás, p. 120). A tervezet tehát e ponton történeti okokból nem a lehető legtagabb adósvédelmi megoldást választotta. Hasonló szokásjogi megoldást emelt volna törvényerőre az ÁPT azon megoldása is, amely szerint a teljesítés elismerésével kapcsolatos jognyilatkozat hitelező általi megtétele költségét az az adós volt köteles viselni és előlegezni. (Katona, 1899, p. 160; Törvényjavaslat szöveg 1016. §) Ezzel állt szemben Zachár Gyula álláspontja, aki a felek eltérő rendelkezése nemlétében a tényleges teljesítés elismertségéhez való jog primátusát hangsúlyozva a hitelező költségévé tette volna a nyugtatóvánnyal kapcsolatos olyan terheket, mint a bélyegköltség megfizetése. (Zachár, 1912, p. 193)

A nyugtatóvánnyal kapcsolatos tételes normaszöveget vizsgálva, az ÁPT külön szolt arról az esetről is, amikor az adós teljesítési kötelezettségéről ún. adóslevél került kiállításra. A mai szóhasználatl élve kötelezvénny jogintézményének korabeli szabályozása szerint az adós a szolgáltatása teljesítésével egyidejűleg – és a nyugtatóványtól függetlenül – igényt formálhatott a követelés fennállását igazoló adóslevél hitelező részéről történő visszaadására, vagy részteljesítés esetén követelhetette annak adóslevélre való feljegyzését. Az adóslevél jelentőségét ugyanezen paragrafusban maga az ÁPT is hivatkozta, miszerint annak visszaadása törvényi vélelmet keletkeztet az adott követelés megszűnéséről (Törvényjavaslat szöveg 1020. §). Ezért is volt fontos annak az esetnek a kezelése, amikor a hitelező bármely okból képtelen az adóslevél visszajuttatására. Bár a kétszeres teljesítés

elkerülése alapján egyet lehet érteni Zachár azon sarkos kijelentésével miszerint amennyiben az adóslevél a teljesítés ellenére a hitelezőnél maradna, az adós nem is kötelezhető a szolgáltatása teljesítésére (Zachár, 1912, p. 193) azzal, hogy az ÁPT szerint az adós a hitelezőt minősített alakiséggel ellátott nyugtatvány kibocsátására kötelezhet, megnyugtató védelmet kaphatott az adós érdeke (Első szöveg 1281. §). Az adóslevél tárgyalásával kapcsolatban végezetül utalni szükséges a hitelező által elvesztett kötelezvény esetére is, amely kapcsán a *Curia* döntvénye megállapította, hogy az elhagyott adóslevél bírói megsemmisítéséig az adós előtt álló teljesítési út a bírói létbe helyezés (*Curia* 33. számú teljes ülési határozata).

A nyugtatványozás körében továbbá figyelemre méltók azok a megdönthető törvényi vélelmek is, amelyek az Első szövegtől az MTJ-ig végig kísérték a kodifikációs kísérleteket, az 1959. évi Ptk. normaszövegében azonban már nem jelentek meg. A Törvényjavaslat szöveg szerint a tőkekötelezettség fenntartás nélküli nyugtatványozása vélelmet alapított arra, hogy a járulékok is ki vannak egyenlítve (Törvényjavaslat szöveg 1018. §). Ugyanez a rendelkezés kimondta azt is, hogy a visszatérő időszakokban teljesítendő szolgáltatások valamely részletének fenntartás nélküli nyugtatványozása vélelmet állított arra, hogy a megelőző részletek is teljesítésre kerültek. A hivatkozott vélelmek a nyugta bizonyító erejét erősítették, bár nem zárták ki az ellenbizonyítást. A Főelőadmány e vélelmek elhagyását is felvetette, részben arra hivatkozva, hogy hasonló bizonyítási elvek a perrendtartási szabályokban már megjelentek, azonban végül a jogegységesítés igénye miatt mégis kívánatosnak tartotta megtartásukat (Főelőadmány, p. 440). Ezen döntés a korabeli szokásjogi és bírói gyakorlat által meghatározott környezetben érthető, hiszen olyan visszatérő élethelyzetekre adtak normatív választ, amelyekben a teljesítés tényének igazolása különösen gyakori bizonyítási problémát okozhatott volna.

3.3. Részösszegzés

Az ÁPT teljesítési szabályai a Kereskedelmi törvényhez képest határozott előre lépésként értékelhetők. Míg a Kereskedelmi törvény a kereskedelmi ügyletek gyakorlati igényeihez igazodva, részben kazuisztikus módon rendezte a teljesítés egyes kérdéseit, addig az ÁPT már az általános kötelmi jog rendszerében kísérelte meg elhelyezni a teljesítést. A Tervezetben a teljesítés a kötelmi jogviszony rendeltetésszerű megvalósulásaként, a jóhiszemű és tisztességes kötelemteljesítés

mércéjeként, valamint a kötelem megszűnését kiváltó mozzanatként egyaránt megjelenik. A jóhiszeműség, az élet felfogása, a méltányosság és a nyugtatvány körében kibontakozó vita azt mutatja, hogy a korabeli magánjogi gondolkodás ekkor kereste annak megfelelő dogmatikai nyelvét, miként lehet az absztrakt törvényi szabályokat a konkrét életviszonyokhoz igazítani. Emellett az ÁPT nem zárta le a teljesítést a szolgáltatás tényleges nyújtásával. Figyelemmel volt arra is, hogy a teljesítés joghatása bizonyítható legyen, az adós a kötelemből biztonságosan szabaduljon, hiszen valójában ebben rejlik a kötelem valódi célja. (Dezső, 1941, p. 403) A tervezet jelentősége ezért nem abban áll, hogy kikezdzhetetlen teljesítéstant alkotott volna, hanem abban, hogy a Kereskedelmi törvény gyakorlati-forgalmi szabályait általános magánjogi elvekkel kapcsolta össze, és megteremtette a teljesítés dogmatikai rendszerezésének alapjait.

4. Az 1928. évi Magánjogi Törvénykönyv Javaslat

A törvényerőre sosem emelkedő ÁPT-t követően a magánjog egységesítésének gondolata az I. világháború tragikus következményeit enyhítő, közjogi stabilitás megteremtésével kerülhetett ismételt előtérbe. Az 1928. március 1. napján az Országgyűlés Képviselőháza elé terjesztett MTJ tanult az eddigi rész-tervezetek hibáiból, tekintettel volt a kikristályosodó bírói gyakorlatra és – ami talán a legfontosabb – jelentős mértékben hasznosította a korabeli magánjogtudomány eredményeit. (Mezey, 2007, pp. 163-167) Az MTJ e tanulmány szempontjából azért különösen jelentős, mert a teljesítésre vonatkozó szabályozási megoldásokat átfogó, általános magánjogi rendszerbe illesztve jeleníti meg. A javaslatot nem a gyökeresen új megoldások jellemzik, ellenben több helyen pontosítja, rendszerezi és dogmatikailag letisztultabb formában fogalmazza újra a korábbi rendelkezéseket. Ennek megfelelően az MTJ nem egyszerűen a Kereskedelmi törvény és az ÁPT teljesítési szabályainak modernebb megismétlése, hanem olyan kodifikációs állomás, amelyben a már kidolgozott szabályozási irányvonalak megszilárdultak és érettebb szerkezetben jelentek meg.

4.1. Az MTJ releváns rendelkezései

Felépítését tekintve az MTJ fenntartotta a teljesítésre vonatkozó szabályanyag kettős elhelyezését. Egyrészt a kötelek tartalmáról szóló részben rendelkezett a teljesítés módjáról, helyéről és idejéről, másrészt a kötelem megszűnésének okai

között ismét visszatért a teljesítésre, majd a nyugtatványozásra. Bár ezen – a hatályos Ptk. rendszerétől eltérő – törvényszerkesztési megoldás újra gondolatát és a rendelkezések egységesebb elhelyezésének kívánatosságát már a korabeli jogirodalom is érzékelte, az a teljesítés kettős dogmatikai megközelítése miatt az MTJ-ben is fenntartásra került. (Dezső, 1941, p. 404)

A kötelek tartalmáról szóló részben az MTJ a teljesítés módjának meghatározásával keretében kimondta, hogy az adós a kötelezettséget úgy köteles teljesíteni, amint azt az élet felfogása és a méltányosság megkívánja (MTJ 1084. §). A szabály mögött továbbra is az a gondolat húzódott meg, hogy a teljesítés konkrét módja nem minden esetben vezethető le kimerítően a szerződés szövegéből vagy a törvény tételes rendelkezéseiből, így azt az ügylet célja, a felek kölcsönös érdeke, a forgalmi felfogás és a méltányos eljárás követelményei alapján kellett meghatározni. (Szladits, 1933, pp. 74-77) Sárffy Andor ezzel kapcsolatban a következőképp fogalmazott: „*A magánjog senkitől sem kívánja, hogy jogáról mondjon le csak azért, mert annak érvényesítésével a másik félnek kárt okoz, de azt el várja mindenkitől, hogy azzal szemben, akivel jogviszonyban áll, úgy viselkedjék, mint egy méltányosan gondolkozó jóhiszemű emberhez illik.*” (Sárffy, 1933, p. 146) A teljesítés módjára vonatkozó szabály nem a jogosult érdekének háttérbe szorítását jelentette, hanem a joggyakorlás és a teljesítés arányos, tisztességes és forgalmilag elfogadható keretek közé helyezését. A méltányosság ebben az összefüggésben olyan értékmegítélést tartalmazott, amelynek segítségével eldönthető, hogy az adott körülmények között milyen teljesítési mód róható méltányosan az adós terhére. Egyel hátrébb lépve, e szabály jelentőségét a szerződési szabadság és a diszpozitivitás összefüggésében lehet igazán értékelni. Minekutána az MTJ teljesítéssel kapcsolatban megállapított szabályai is diszpozitívak, a felek *expressis verbis* eltérő megállapításai hiányában a bíró feladat volt az eset összes körülménye alapján a féktelen szerződési szabadság visszaszorítása által a teljesítés paramétereinek méltányos, tisztességes és arányos megállapítása, rekonstruálása. (Dezső, 1941, p. 406) A teljesítés módjára vonatkozó általános szabály ezért a szerződési szabadság korrekciós mechanizmusának lenyomataként is felfogható.

Az MTJ a teljesítés helyére és idejére vonatkozó rendelkezései ugyancsak a korábbi kodifikációs megoldások tovább élését és letisztulását mutatják. Előbbi tekintetében az MTJ megoldása összhangban állt azzal a Grosschmidnél és Szladitsnál is megjelenő vélekedéssel, miszerint a teljesítési hely a kötelek többfunkciós kapcsolópontja. (Zsögöd, 1902, pp. 781-782 és Szladits, 1933, pp. 78-80) Példának okáért elismerést nyert, hogy a felek akarata szerint elválhat

egymástól a fizikai szolgáltatásnyújtás megvalósulása és a jogi értelemben az adós lakóhelyéhez igazodó teljesítési hely (MTJ 1088. §). A teljesítés ideje tekintetében az MTJ fenntartotta azt a tételt, hogy amennyiben a teljesítés ideje sem a felek megállapodásából, sem a körülményekből nem volt megállapítható, a hitelező nyomban követelhetette, az adós pedig nyomban teljesíthette a szolgáltatást. E szabályt a korabeli jogirodalom részben kritikával illette, mivel a valóságos élet észszerű forgalmi gyakorlatával nem minden esetben állt összhangban. (Dezső, 1941, pp. 431-433) Még akkor sem, ha a normaszövegben egyébként szerepelt a jelentős adósvédelmi és méltányossági korrekciót hordozó „ha a teljesítés ideje nincs meghatározva s a körülményekből sem állapítható meg” fordulat (MTJ 1090. §). Az azonnali követelhetőség szabálya azonban nem értékelhető önmagában, a teljesítési idő meghatározásának kontextusából kiragadva. Szladits rendszerezése alapján elsődlegesen a szerződés rendelkezései voltak irányadók, másodsorban az eset körülményei, és csak ezek hiányában juthatott szerephez az a diszpozitív tétel, miszerint a hitelező nyomban követelhet, az adós pedig nyomban teljesíthet. Ebből következően az MTJ teljesítési időre vonatkozó szabálya nem a forgalmi észszerűség kizárását, hanem annak értelmezési szintre helyezését képviselte. (Szladits, 1933, p. 81)

A kötelem megszűnéséről szóló részben az MTJ – a Törvényjavaslat szövegben látottakhoz hasonlóan – nem tartalmazta kifejezetten a „kötelem tartalmának megfelelő” teljesítésre való utalást (MTJ 1241. §). A kötelemszerűség követelménye ezzel azonban nem tűnt el a szabályrendszerből. Inkább arról van szó, hogy e tételt a normaszöveg helyett az MTJ teljes rendszere jeleníti meg és a kapcsolódó jogirodalom bontja ki. Villányi László ezzel kapcsolatban úgy látta: *Az adósnak azt és akként kell teljesítenie, amivel és ahogyan tartozik. Tehát a kötelem tárgyát kell a kötelem tartalmának megfelelő módon, helyen és időben szolgáltatnia.* (Villányi, 1941, p. 585) Ez a megközelítés jól mutatja, hogy a teljesítés kötelemszerűsége nem lehet egyetlen paragrafus szövegéhez kötött követelmény, hiszen az valamennyi teljesítéssel kapcsolatos rendelkezést áthat. A kötelem tárgyra irányadó konkrét követelményeket a szolgáltatás gazdasági célja, az ügylet természete, a felek megállapodása, a törvény diszpozitív szabályai és a forgalmi felfogás együttesen határozzák meg. A teljesítés ezért az MTJ rendszerében sem merült ki abban, hogy az adós valamely szolgáltatást ténylegesen nyújt, annak a kötelem tartalmához és rendeltetéséhez is igazodnia kellett.

Nem változtatott az MTJ az ÁPT azon szabályán, miszerint a hitelező ezirányú – a szavatossági kérdésekre is kiterjedő bizonyítási teher megfordulását vállaló – beleegyezése esetén az adós teljesítésül tulajdonképpen bármit, akár még más dolgot is szolgáltatott (MTJ 1242-1243. §§). Kivételként a szövegezés rögzítette, a teljesítés tárgyának hibájára „tényállás felismeréséhez szükséges időn belül” történő hitelezői hivatkozást, amellyel összefüggésben említést érdemel a hitelezői fenntartás esete, vagyis az, amikor a hitelező a teljesítést úgy vette át, hogy később kívánt meggyőződni annak szabályszerűségéről. E fenntartás azonban nem volt korlátlan hitelezői hatalmasságként értelmezhető. A teljesítés elfogadása, az attól való eltérés és a későbbi kifogásolás kérdései mindig a felek jogviszonyának, az ügylet természetének, valamint a jóhiszeműség és méltányosság követelményeinek összefüggésében volt szükséges megítélni. (Villányi, 1941, p. 593)

A nyugtatványra, az adóslevélre és a teljesítési vélelmekre vonatkozó szabályozás körében az MTJ szintén nem hoz alapvető koncepcionális változást. Ez azonban nem pusztán változatlanságot jelent, hanem azt mutatja, hogy a korábbi tervezetben kialakított adósvédelmi-bizonyítási megoldások a jogirodalom és a kodifikációs gondolkodás számára elfogadhatónak és tartósnak bizonyultak, így az MTJ rendszerében is megmaradt a nyugta elsődlegesen adósvédelmi funkciója. (Sárffy, 1933, pp 146-147) E körben érdemes külön utalni arra, hogy Villányi a nyugta kapcsán már a teljesítésigazolás fogalmát használja, és egyúttal meghatározta annak lényeges tartalmi elemeit is. A teljesítésigazolásnak alkalmasnak kellett lennie arra, hogy a teljesített kötelezettség, a szolgáltatott tárgy vagy összeg, a teljesítés helye és ideje, valamint adott esetben a forgalmi szokások szempontjából releváns egyéb körülmények megállapíthatók legyenek belőle. Ez a megközelítés szépen illeszkedik abba a dogmatikai mintázatba, hogy a nyugta több pusztán formális elismervénynél és a teljesítés jogi-forgalmi lezárásának bizonyítási eszköze. (Villányi, 1941, p. 592)

4.2. *Résszösszegzés*

Az MTJ a vizsgált fejlődési ív összegző állomásaként értékelhető. A javaslatot nem a Kereskedelmi törvényben és az ÁPT-ben megjelenő megoldásokkal való szakítás, hanem azok számos jogvita által kiforrott és letisztult megjelenítése jellemzi. A teljesítés módja, helye, ideje, a kötelelem megszűnése és a teljesítés igazolása olyan összefüggő szabályozási egységként jelentek meg, amelyben már

világosan kirajzolódott a modern magyar kötelmi jog teljesítésfelfogásának több alapvető eleme. Jóllehet – ismerve a régi Ptk. és különösen a hatályos Ptk. kötelmek teljesítéssel kapcsolatos általános szabályait^{xv} – nem állítható a vizsgált rendelkezések tökéletes tovább élése, annyi bizonyos, hogy az MTJ színvonala alapján minden szakmai szempont szerint megérett volna a hatályba lépésre. (Vékás, 2011, p. 268)

Végkövetkeztetés

A tanulmány célja annak vizsgálata volt, hogy a bevezetésben eszközölt lehatárolás szerinti, egyes, a kötelmek teljesítésére vonatkozó általános szabályok a szokásjogi dimenzióból a korai kodifikációs állomásokon keresztül kilépve, miként jelentek meg az írott magánjogi szabályozásban. A mindennapi gazdasági kapcsolatok évszázados organikus fejlődését törvényszöveggé alkotó Kereskedelmi törvény szilárd alapokat fektetett le. Kereskedelmi tárgyú ügyletekre szorított hatálya miatt a törvény nem törekedhetett a kötelmi jog egészének dogmatikai rendszerezésére. Jelentősége mégis meghatározó, hiszen a kereskedelmi forgalom legfontosabb kérdéseire adott válaszokon keresztül elsőként rögzített olyan szabályozási megoldásokat, amelyek túlmutattak szűkebb kereskedelmi jogi alkalmazási körükön. Az ÁPT tulajdonképpen e szabályozási elemeket munkálta ki és emelte általános magánjogi környezetbe. A teljesítés az ÁPT rendszerében nem pusztán a szolgáltatás tényleges nyújtásának vagy a kötelem megszűnésének egyszerű joghatásaként, hanem a kötelmi jogviszony rendeltetésszerű megvalósulásaként ragadható meg. A XX. század első felében megélénkülő és támogató jogelméleti környezet hatására a Tervezet számos vitán, bírálati anyagon és javaslaton keresztül formálódott, amely a teljesítéssel kapcsolatos rendelkezések tekintetében is figyelemre méltó dogmatikai kidolgozottságot eredményezett. Ezt öntötte kódex formába az MTJ, kiegészülve további jogirodalmi és bírói gyakorlatból származó tapasztalatokkal.

A korai kodifikációs törekvések jelentősége ezért nem abban áll, hogy a későbbi, már hatályba is lépett polgári jogi törvénykönyvek valamennyi megoldását változatlan formában előlegezték volna meg. Sokkal inkább abban, hogy azonosíthatóvá teszik azt a dogmatikai alaprétet, amelyre a későbbi kódexek bizalommal építhették teljesítéssel kapcsolatos rendelkezéseiket. A vizsgált szabályozástörténeti állomások együtt mutatják meg, hogy a régi Ptk. előtti

magyar magánjogban a teljesítés szabályai nem előzmény-nélküli részletszabályokként, hanem fokozatosan formálódó, dogmatikailag összefüggő intézményrendszerként jelentek meg.

A tanulmány ennek megfelelően kettős eredményt mutat. Egyrészt igazolja, hogy a teljesítésre vonatkozó korai magyarországi szabályozásban már a tényleges polgári jogi kodifikáció előtt felismerhetők voltak a későbbi kötelmi jog alapvető szerkezeti elemei. Másrészt arra is rámutat, hogy e folytonosság nem merev tovább élést, hanem történeti és dogmatikai átalakulásokon keresztül megvalósuló fejlődési ívet jelentett. A teljesítés magyar magánjogi dogmatikája tehát a kereskedelmi forgalom gyakorlati igényeiből, a szokásjogi háttérből, a kodifikációs kísérleteket övező jogfejlesztő tevékenységből és a jogirodalmi, jogalkalmazói feldolgozásból fokozatosan kibontakozó fejlődési folyamat eredményeként alakult ki.

Irodalomjegyzék

Almási Antal (1926) Kötelmi jog. Budapest, Tébe

Apáthy, István (1886) Kereskedelmi jog tekintettel a nevezetesebb európai törvényekre, Budapest, Franklin

Balogh, Judit (2002) Az általános rész kérdése és tervezetei a XIX. század végének magyar magánjogi kodifikációjában. *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* Tomus II., Debrecen, DEA, 75-92.

Christian, Neschwara (2007) Osztrák jog Magyarországon, *Jogtörténeti Szemle*, 2007/3. 42-46.

Dezső, Gyula (1941) *A teljesítés módja, helye és ideje*. In: Magyar Magánjog. III. kötet (szerk: Szladits, Károly), Budapest, Grill Károly

Homoki-Nagy, Mária (2007) Az Osztrák Polgári Törvénykönyv és a kiegészítés, *Jogtörténeti Szemle*, 2007/3. 16-23.

Kallós, Lajos (1865) A magyar polgári jog alapelvei, vagy a magyarhoni polgári jogtudomány alapjait képező elvek és szabályok értelmezése és világosítása, Debrecen, Telegdik Lajos

Kecskés András – Ferencz Barnabás – Bujtár Zsolt (2017) A határidős árutőzsdei ügyletek működése és jelentősége – árutőzsdei ügyletek a magyar agrárgazdaságban, JURA, 2017/2. 331-341.

Leszkoven, László (2016) A szolgáltatás és annak teljesítése: a tartalom és szerződésszegés kapcsolata, Polgári Jog, 2016/10.

Mezey, Barna (2007) Magyar Jogtörténet, Budapest, Osiris Kiadó

Pólay Elemér (1938) A Datio in Solutum. Miskolci Jogászélet, 1-2. sz. 14-40.

Pődör, Lea (2012) Az Osztrák Polgári Törvénykönyv, Győr, Széchenyi István Egyetem ÁJK

Raffay, Ferencz (1909) A magyar magánjog kézikönyve. Budapest, Benkő Gyula

Sárffy, Andor (1933) Magánjogi alapismeretek, Budapest, Zemplén Vármegye

Szászy-Schwarz, Gusztáv (1911) Új irányok a magánjogban, Budapest, Athenaeum

Személyi, Kálmán (1917) A solutio jogi természetéről. Nagyvárad, Nagyvárad kir. kath. jogakadémia 1916-1917. évi almanachja

Szladits, Károly (1933) A magyar magánjog vázlatja, Budapest, Grill Károly

Szladits, Károly (1941) A magánjog fogalma, fejlődése és tudománya. In: Szladits Károly (szerk.) Magyar Magánjog. III. kötet, Budapest, Grill Károly

Sztehlo, Zoltán (1929) A teljesítés jogi tulajdonságai. Miskolci Jogászélet, 1969/10.

Vékás, Lajos (2011) Történeti visszapillantás a magyar magánjog kodifikációjára. Jogtudományi Közlöny, 2011/5. 261-268.

Verebics, János (2019) Társasági jog az első Gt. előtt. Gazdaság és Jog, 2019/2. 1-5.

Villányi, László (1941) Követelések megszűnése és elévülése In: Szladits Károly (szerk.): Magyar Magánjog. III. kötet, Budapest, Grill Károly

Weinmann, Fülöp (1900) Az örökös jogi helyzete hagyatéki hitelezővel szemben a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete szerint, Jogtudományi Közlöny, 1900/51.

Zachár, Gyula (1912) A magyar magánjog alaptanai, Budapest, Grill Károly

Zsögöd, Benő (1901) Fejezetek kötelmi jogunk köréből (Első kötet), Budapest, Wigand

Döntvények

Curia 1226/904

Curia 33. számú teljes ülési határozata

Jogforrások

A kereskedelmi törvényről szóló 1875. évi XXXVII. törvénycikk

A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

Törvényjavaslatok, magyarázatok, kommentárok

Törvényjavaslat az „öröklési jogról” (1887) 1884. szept. 25-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, XX. kötetében 599. sz.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1884_20/?pg=0&layout=s (utolsó letöltés: 2026. 06. 05.)

A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete (Első Szöveg) (1910), Grill Károly, Budapest

A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő Főelőadmány és a tervezetre vonatkozó Bírálati anyag (1906), Grill Károly, Budapest
https://adt.arcanum.com/hu/view/JogiKonyvtar_076/?pg=0&layout=s
(utolsó letöltés: 2026. 06. 05.)

„Törvényjavaslat. A polgári törvénykönyv.” (1914) 1910. évi június hó 21.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, XXXII. kötet, 886. sz.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1910_31/?pg=0&layout=s (utolsó letöltés: 2026. 06. 05.)

Indokolás a polgári törvénykönyv törvényjavaslatához (1914) 1910. évi június hó 21.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, XXXII. kötet, 886. sz.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1910_33/?pg=6&layout=s (utolsó letöltés: 2026. 06. 05.)

„A képviselőház által kiküldött külön bizottságnak jelentése a polgári törvénykönyvre vonatkozó 886. számú törvényjavaslatról.” (1915) 1910. évi június hó 21.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, XLVIII. kötet, 1192. sz. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1910_48/?pg=4&layout=s (utolsó letöltés: 2026. 06. 05.)

Az 1928. évi Magánjogi Törvénykönyv Javaslat

ⁱ Lásd: ÁPT-nél és MTJ-nél írtakat.

ⁱⁱ Érdekesség, hogy minekutána – ellentétben a Ptk. 6:1. § (3) bekezdésével – a Kereskedelmi törvény nem deklarálja szabályozása általánosan diszpozitív voltát, valamennyi diszpozitívnak szánt rendelkezés szövegezésébe valamely formába belefoglalja az attól való eltérés lehetőségét.

ⁱⁱⁱ Lásd: Kereskedelmi törvény 331. §

^{iv} Lásd: Törvényjavaslat az „öröklési jogról” (1887) 1884. szept. 25-re hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, XX. kötetében 599. sz. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1884_20/?pg=0&layout=s (utolsó letöltés: 2026. 06. 05.)

^v Megjegyzendő, hogy az ÁPT egyes szövegváltozatai néhol jelentős kidolgozottságbéli eltéréseket mutatnak. Az Első Szöveg kapcsán írásban Weinmann Fülöp egyenesen vázlatyszerűséget emleget (Weinmann, 1900, p. 370)

^{vi} A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv Tervezete (Első Szöveg) (1910), Grill Károly, Budapest

^{vii} „Törvényjavaslat. A polgári törvénykönyv.” (1914) 1910. évi június hó 21.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, XXXII. kötet, 886. sz. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1910_31/?pg=0&layout=s (utolsó letöltés: 2026. 06. 05.)

^{viii} „A képviselőház által kiküldött külön bizottságnak jelentése a polgári törvénykönyvre vonatkozó 886. számú törvényjavaslatról.” (1915) 1910. évi június hó 21.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, XLVIII. kötet, 1192. sz. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1910_48/?pg=4&layout=s (utolsó letöltés: 2026. 06. 05.)

^{ix} Indokolás a polgári törvénykönyv törvényjavaslatához (1914) 1910. évi június hó 21.-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai, XXXII. kötet, 886. sz. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1910_33/?pg=6&layout=s (2026. 06. 05.)

^x A teljesítés jogi természetével kapcsolatos korabeli álláspontok összegzéseként lásd: Személyi, 1917, pp. 27-30 és Sztéhlo, 1929, pp. 135-140.

^{xi} Lásd: A felek valóságos akarata előtérbe helyezése körében írtakat: „*a teljesítési kötelezettség sem szorítkozik arra, ami kifejezetten ki van kötve, hanem kiterjed mindenre, amit tekintettel az eset körülményeire és az élet felfogására a jóhiszeműség megkínán*” (Indokolás, p. 52)

^{xii} A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetének további tárgyalását előkészítő Főelőadmány és a tervezetre vonatkozó Bírálati anyag (1906), Grill Károly, Budapest https://adt.arcanum.com/hu/view/JogiKonyvtar_076/?pg=0&layout=s (utolsó letöltés: 2026. 06. 05.)

^{xiii} Lásd: Az adós idő előtti teljesítése során megkívánt értesítési kötelezettség (Törvényjavaslat szöveg 863. §)

^{xiv} Lásd: Első szöveg 1277. § és Törvényjavaslat szöveg 1010. §

^{xv} Vö.: régi Ptk. 277-287. §§ és Ptk. 6:34-6:48. §§